

Якщо говорити, що свобода рівна безпричинності, то емпірична теорія не допускає безпричинності воління. Тут можливо лише частково обґрунтувати безпричинність воління за принципом розумного судження.

Також важливим аспектом є відповідальність. При правовій відповідальності право бачить людину останньою в ланцюжку причинно наслідкових взаємодій. Якщо ж говорити про моральну відповідальність, то тут зустрічаємо поняття благородної вищої форми відповідальності, такої, яка часто може вступати в протиріччя з правовою. Але всі види відповідальності передбачають свободу волі (психологічну та психологічну). Віндельбанд критично поставився до вислову, який ми часто чуємо "міг би діяти інакше". А чи могла людина бути іншою? Адже вона діє так, якою вона є. Якщо відповідаємо так, то визнаємо за людиною свободу волі, інтелігібельну свободу, самовизначення. Якщо ж заперечно, то людина стає результатом "світового життя", його частиною, а тоді не варто навіть говорити про відповідальність.

Навіть в ХХІ ст. питання свободи волі не втратило своєї актуальності. З питання свободи волі все частіше пов'язують поняття відповідальності. Питання свободи волі, фаталізму, детермінізму лишаються наріжним каменем у філософії та історії. Чимало відповідей нам може дати науковий поступ. На нас чекає ще чимало відкриттів навіть у власному світогляді, в залежності від подальшого розвитку генія людського розуму. Питання свободи волі є пороком до вирішення проблем наперед визначеності світу, місця людини, існування рушія історичного процесу (пасивної чи активної ролі людської істоти в ньому).

*І.М. Голян, доц., ПНУ ім. В. Стефаника, Івано-Франківськ
iv1970@mail.ru*

ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА В НІМЕЦЬКОМУ ПРОСВІТНИЦТВІ ХVІІІ СТОЛІТТЯ

Питання співвідношення філософії і психології, яке набуло в ХІХ ст. (особливо у його другій половині) досить проблемного характеру у зв'язку з конституюванням психології як окремої наукової дисципліни, має свої глибокі коріння в історії європейської філософії. Особливе місце в цій історії посідає ХVІІІ століття, яке інколи називають "століттям психології". Відповідно, Німецьке Просвітництво відіграє тут дуже важливу роль, оскільки саме в ньому в цей час фактично відбувається обґрунтування необхідності психології як науки. До початку ХVІІІ ст. психологія не була конституювана як окрема наука, навіть у складі філософсько-метафізичного знання. Вчення про душу було змішане з фізіологічними і теологічними теоріями. Християн Вольф здійснив важливі зміни в цьому питанні: він відокремив психологію від чужих для неї елементів і поділив її на дві частини – раціональну та емпіричну. Емпірична повинна класифікувати душевні здібності і виявляти закони їх дії, а головним завданням раціональної виявляється зведення багатоманітності душевних здібностей до однієї основної сили душі. Конкретний варіант подібної редукції, запропонований Вольфом, зіштовхнувся з критикою і внутрішніми суперечностями, хоча в подальшому його й намагались вдосконалити послідовники Вольфа, зокрема Й. Ебергард.

Розрізнення Хр. Вольфом двох наук про душу було обумовлено розрізненням чуттєвого і раціонального пізнання. Одну й ту саму річ – у даному випадку душу – можна досліджувати як за допомогою досвіду, так і за допомогою розуму. Крім того, кожний предмет, зокрема й душа, може розглядатися як з боку його зовнішніх властивостей, так і з боку його сутності. Відповідно, проникнення у сутність душі забезпечує розум, і душа як явище пізнається у внутрішньому досвіді. При цьому емпірична психологія виявляється у Вольфа більш достовірною наукою порівняно з раціональною, яка має всі ознаки гіпотетичності. Крім того, вона є й більш корисною – вона корисна таким "прагматичним" наукам, як мораль і політика, адже саме з досвіду ми знаємо "важливі істини" про душу, якими людина керується не тільки в пізнанні істини, але і в правилах моралі.

Головним досягненням Вольфа в галузі емпіричної психології можна вважати тематизацію психологічних здібностей, перетворення їх на предмет окремої науки та їх визначення. Були зроблені також перші кроки в напрямку проведення конкретних експериментальних досліджень психічних явищ і математизації їх опису, хоча вони ще, звичайно не мали систематичного характеру, і скоріше були декларуванням намірів (що само по собі було важливо, і було виконано вже в ХІХ столітті).

Німецьке Просвітництво надзвичайно багато іменами і проблематикою філософських досліджень. У цей період виникає кілька цікавих систем, присвячених дослідженню людської природи взагалі, і людської свідомості зокрема, причому здобутки цих систем ще недостатньо оцінені до сьогодні. Поруч з Хр. Вольфом і вольфянською школою, одним з найбільш оригінальних мислителів філософсько-психологічного спрямування, безпосереднім попередником І. Канта, був Йоганн Ніколас Тетенс.

Багато в чому наслідуючи Д. Гюма, Тетенс пропонує поєднати переваги британської і німецької філософії, розбудовувавши систематичне інтроспективне вчення про душу. Він висловлює й іншу принципову думку: онтологія має будуватися на основі філософської психології, вчення про душу повинно стати фундаментом метафізики. У праці "Про загальну спекулятивну філософію" він пише: "Трансцендентна філософія, або основна наука, має піддаватися розробці в першу чергу як частина спостережуваної філософії про людський розум, і його способи мислення, його поняття і способи їх виникнення, перш ніж вона зможе стати певною загальною наукою розуму про предмети поза нашим розумом" [Тетенс І.Н. Из сочинения "О всеобщей спекулятивной философии" // Вопросы философии. – 2002. – № 12; 2003. – № 7. – С. 161].

Тетенс є яскравим прикладом філософа, якого відносили до психологістів (про це писали, наприклад, М. Дессуар, А. Ріпл та ін.) переважно на підставі того, що він займався психологією, а не на підставі власне його філософсько-психологічної позиції. Насправді позиція Тетенса цілком недвозначна. Він писав, зокрема, про недостатність суто психологічних досліджень, розглядаючи питання про встановлення "перших загальних основоположень". Ці основоположення встановлюються силою людського розуму, і ця "сила розуму, як і сила розуму також і в інших істотах, навіть в безкінечному розуму, оскільки ми можемо мати про нього поняття, повинна судити вказаним

способом" [Тетенс И.Н. Из сочинения "О всеобщей спекулятивной философии" // Вопросы философии. – 2002. – № 12; 2003. – № 7. – С. 154]. Такой підхід справедливо порівнюється дослідниками (А. Круглов) з позицією Е. Гуссерля в "Логічних дослідженнях". Тетенс показує, що із суб'єктивного переконавання в істинності логічних законів має випливати віра в їх об'єктивність. Тому психологізм непослідовний. Але і антипсихологісти не мають великих підстав радіти, оскільки думка про об'єктивність цих законів ґрунтується все ж на суб'єктивному переконанні. Тому можна сказати, що реальним результатом дослідження Тетенса є вказівка на те, що саме питання про психологізм містить у собі псевдопроблему. Отже, проблема психологізму була частково розв'язана Тетенсом ще до її "офіційної" постановки у XIX столітті.

Р.М. Гречкосій, студ., КНУТШ, Київ
istoria_philosoph@univ.kiev.ua

ФРІДРІХ НІЦШЕ ПРО ПРОЕКТ ВИЗВОЛЕННЯ

Як і націонал-соціалізм, так і ніцшеанство жились одними і теми дже-релами: бунт як наслідок смерті Бога, переоцінка старих цінностей, ставка на волю до влади. В них – загальні вороги: нігілізм і ресентимент. Але якщо для тоталітарних мас і їх вождів йдеться про звільнення від цих соціальних хвороб за будь-яку ціну (у тому числі через експансію мести), то для Ніцше це звільнення не стільки "від", скільки "для" – для прориву до надлюдини.

Центральний пункт ніцшеанської програми – звільнення і піднесення індивіда, возз'єднання його з природою, завоювання ним максимальної здібності до творчості і обдаровування. На відміну від націонал-соціалізму і раннього комунізму, мета Ніцше – не розчинення індивіда в масі, а демасифікація індивіда. Але він лише на перший погляд прихильник індивідуалізму. Він прагне подолати індивідуалізм. Але не через регресію й розчинення в стаді, а напроги, шляхом максимального особистісного росту людини. Завдання Ніцше в тому, щоб людина виросла до масштабів Космосу. Заантропологічна революція та його проект майбутнього.

Жагучий заклик Ніцше до звільнення дотепер зачаровує лівих теоретиків і робить ніцшеанство цілком конкурентоспроможним стосовно марксизму. Але зачарування триває доти, поки не стає ясно, що ніцшеанський проект визволення гранично елітарний: прорватися на рівень надлюдини можуть лише "групи одинаків", тому що звільнення лежить у сфері духовного зусилля.

Виникає питання, хто така надлюдина? Заратустру, дає чітку відповідь: надлюдина – це та, чия воля повністю очистилася від ресентимента й духу помсти. Це той, хто могутній волею настільки, щоб не мстити.

Визвольної стратегії Ніцше жорстокість і насильство відіграють вторинну роль: не важливо, чи діє людина жорстоко чи ні. Головне, щоб вона не діяла з помсти.

Усі свої основні ідеї – воля до влади, вічне повернення, надлюдина, – складають свого роду триаду, Ніцше розвивав прийняття духовного звільнен-

¹ Рецензент – В.І. Ярошовець, проф.